

Józef Kuźma

**HISTORIA I WAŻNIEJSZE OSIĄGNIĘCIA EDUKACJI
KOMPARATYSTYCZNEJ W POLSCE
A HISTORY OF THE POLISH COMPARATIVE EDUCATION SOCIETY
(PCES)**

Artykuł ten pod angielskim, oryginalnym tytułem został opublikowany w dziele: *Common Interest, Uncommon Goals. Histories of the World Council of Comparative Education Societies and its Members*, ed. V. Masemann, M. Bray, M. Manzoni, Springer – Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong 2007, (p. 278-283).

W oddzielnym rozdziale opublikowano notki o autorach (*Notes of the Authors*, p. 364-372).

Wprowadzenie

Pedagogika porównawcza zaczęła powstawać w Polsce w latach 30. XX w. Dopiero jednak po II wojnie światowej, począwszy od lat 60., rozwinęła się w naszym kraju jako akademicka dyscyplina naukowa. Natomiast ze względów politycznych (ustrojowych, a zwłaszcza – różnic ideologicznych) ścisła współpraca oraz integracja z europejskimi i światowymi organizacjami i ośrodkami badawczymi edukacji komparatystycznej stała się realna dopiero po roku 1990. Dlatego też ten artykuł rozpoczyna się od rozwoju tej dziedziny wiedzy przed przełomowym dla niej momentem, którym stało się założenie w 1991 roku Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej (PTPP).

Ważniejsze kierunki badań i osiągnięcia komparatystyki pedagogicznej (edukacyjnej) w Polsce

Na wstępie chciałbym zaznaczyć, że najpełniejszego opracowania dorobku różnych orientacji badawczych i osiągnięć pedagogiki porównawczej dokonał prof. Ryszard Pachociński. Jest on w Polsce uznanym autorytetem w zakresie pedagogiki porównawczej oraz autorem wielu publikacji.

Polska komparatystyka od momentu jej powstania do chwili obecnej utrzymywała ścisły kontakt z głównym nurtem światowym. Mimo braku przekładów, prace metodologiczne i myśli takich czołowych autorów, jak M.A. Jullien, P. Rosset, F. Hilker, J.L. Kandel i wielu innych, nie były obce polskim badaczom. Dopiero w ostatnich dekadach dokonuje się coraz liczniejszych przekładów światowych publikacji komparatystycznych na język polski. Wielu naszych pedagogów w pracach naukowych, rozprawach doktorskich habilitacyjnych dokonywało analiz porównawczych literatury przedmiotu autorów z różnych krajów, głównie europejskich i amerykańskich, i z wybranych tematów. Natomiast stosunkowo niewiele powstało w Polsce oryginalnych prac studyjnych i empirycznych, opartych w całości na metodach porównawczych. Z polskich socjologów edukacji oraz pedagogów ze względu na dobre opanowanie założeń metodologicznych edukacji (pedagogiki) komparatystycznej należy wymienić: J. Chałasińskiego, B. Suchodolskiego, B. Nawroczyńskiego, S. Hessena, Cz. Kupisiewicza oraz R. Pachocińskiego. Natomiast za prekursora socjologii edukacji komparatystycznej należy uznać F. Znanięckiego, ponieważ był on współautorem klasycznego wielotomowego dzieła: *Polski chłop w Europie i Ameryce* [Thomas, Znanięcki, 1976].

Cechę charakterystyczną polskiej pedagogiki porównawczej stanowi fakt, że większość badaczy poszukiwała uprawomocnienia swoich studiów i badań poprzez ich przydatność w praktyce. Najbardziej dobitnie opowiedział się za związkiem pedagogiki porównawczej z polityką oświatową B. Suchodolski. Jego zdaniem dopiero sformułowanie koncepcji pedagogiki porównawczej jako narzędzia polityki oświatowej pozwala nadać tej dyscyplinie status naukowy oraz wyodrębnić ją spośród innych nauk pedagogicznych. W swoich poglądach był zgodny z podejściem metodologicznym takich komparatystów brytyjskich, jak E. King i B. Holmes [Suchodolski, 1972, s. 25-26].

Najbardziej ogólnie przedmiot badań pedagogiki porównawczej określił B. Nawroczyński [Nawroczyński, 1972, s. 9]. Jego zdaniem składają się nań: fakty pedagogiczne, najczęściej systemy szkolne, choć mogą to również być metody wychowania i nauczania przeszkody wpływy i osiągnięte wyniki, a także teorie pedagogiczne oraz warunki, od których to wszystko zależy.

W okresie międzywojennym wydano w Polsce monografię J. Chałasińskiego *Szkolnictwo w społeczeństwie amerykańskim* [Chałasiński, 1936], w której autor optuje za socjologiczną metodą analizy zjawisk oświatowych. Metodę socjologiczną ten sam badacz zastosował po wielu latach w książce *Spoleczeństwo i szkolnictwo Stanów Zjednoczonych* [Chałasiński, 1966]. Poza tym dziełem w okresie powojennym ukazało się u nas wiele innych monografii komparatystycznych. Spośród opracowań dotyczących europejskich państw kapitalistycznych na uwagę zasługują:

Szkolnictwo angielskie po drugiej wojnie światowej [Kotłowski, 1960], *O szkolnictwie francuskim* [Nawroczyński, 1961], *Szkolnictwo w Belgii współczesnej* [Mońka-Stanikowa, 1963] oraz *Szkolnictwo szwajcarskie w świetle współczesnych tendencji rozwojowych* [Mońka-Stanikowa, 1970], *Oświata i szkolnictwo we Francji, Niemieckiej Republice Federalnej i Szwecji* [Dowjat, Pęcherski, Wróbel, 1971]. Wpływ socjologicznej metody analizy zjawisk oświatowych ujawnił się również w pracy R. Pachocińskiego *Oświata a postęp społeczno-gospodarczy w Afryce* [Pachociński, 1982].

Wiele uwagi w okresie powojennym poświęcono także analizie porównawczej systemów edukacyjnych w byłych krajach obozu socjalistycznego. Wśród prac monograficznych warto odnotować następujące pozycje: *Reforma szkolna w ZSRR* [Pęcherski, 1959], *Radziecki system oświatowo-wychowawczy* [Wiloch, 1962], *Szkolnictwo w Czechosłowacji* [Dąbrowska-Zembrzuska, 1963], *Oświata i szkolnictwo w Bułgarii* [Pęcherski, 1970] a także *Analiza porównawcza programów form i metod dydaktyczno-wychowawczych stosowanych w uczelniach pedagogicznych wybranych krajów (byłego obozu socjalistycznego: Polski, Ukrainy, Bułgarii, Słowacji i Niemiec Wschodnich)* [Kuźma, Szewczyk, 1993]. W moim referacie, przedstawionym na światowym kongresie w Hawanie (2004 r.) podczas sesji *Teacher Education and Teaching Profession*, omawiam bardziej szczegółowo wyniki tych badań longitudinalnych, prowadzonych w latach 1987-1992 przez zespół pedagogów z Akademii Pedagogicznej (dziś: Uniwersytetu Pedagogicznego) w Krakowie.

Drugą grupę prac z edukacji komparatystycznej stanowią globalne analizy systemów oświatowych. Prekursorem tych badań w Polsce był S. Hessen, który na podstawie całościowych studiów komparatystycznych opublikował m.in. dwie prace: *Szkoła i demokracja na przelomie* [Hessen, 1937] oraz *Struktura i treść szkoły współczesnej* [Hessen, 1947]. Zgodnie z poglądami Hessena podstawowy problem stanowiła realizacja zasad demokratycznej sprawiedliwości społecznej, wyrażającej się w zapewnieniu każdej jednostce ludzkiej prawa do wykształcenia i awansu społecznego zgodnie z jej zdolnościami: takie zadania miała spełniać szkoła jednolita.

W ostatnim okresie wzrosło zainteresowanie polskich komparatystów globalnymi przemianami w świecie, w tym zagrożeniami cywilizacyjnymi o charakterze społecznym i ekologicznym. Prace na ten temat nawiązują do teorii prądów pedagogicznych P. Rossela. Ich podstawą przekonanie, że – obserwując i wnikliwie analizując związki między oświatą i społeczeństwem w wielu krajach – można przewidywać kierunki zmian systemów oświatowych w przyszłości.

Do tej właśnie kategorii studiów komparatystycznych można zaliczyć trzy książki Cz. Kupisiewicza: *Przemiany edukacyjne w świecie na tle raportów oświatowych* [Kupisiewicz, 1978], *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych w latach 1945-1980* [Kupisiewicz, 1982] oraz *Paradygmaty i wizje reform oświatowych* [Kupisiewicz, 1985]. W publikacjach tych autor dochodzi do konkluzji, iż – mimo permanentnych reform – współczesne instytucje oświatowe nie są w stanie sprostać szeroko pojętym wymaganiom społecznym. Szkołę należy więc poddać radykalnej krytyce. Szkoła ma rację bytu, jest ona potrzebna zarówno obecnie, jak i w dającej się przewidzieć przyszłości. Musi to

być jednak szkoła różna od dotychczasowej, znacznie od niej lepsza pod względem dydaktycznym, wychowawczym i opiekuńczym [Kupisiewicz, 1985, s. 245-246].

Do tego samego nurtu edukacji komparatystycznej można zaliczyć najnowsze prace Eugenii Potulickiej – na przykład *Szkice z teorii i praktyki zmiany oświatowej* [Potulicka, 2001], w której przedstawia ona filozofię i paradygmat zmiany edukacyjnej Michaela Fullana oraz koncepcję rozwoju organizacyjnego szkoły Pera Dalina, a także dokonuje porównania aktualnych przemian edukacyjnych w krajach anglosaskich, skandynawskich oraz w Izraelu. Do opublikowanych ostatnio prac komparatystycznych o charakterze socjologicznym należy również książka Zbyszka Melosika *Współczesne amerykańskie spory edukacyjne. Między socjologią edukacji a pedagogiką postmodernistyczną* [Melosik, 1995].

Za pośredni rodzaj publikacji komparatystycznych, mieszczących się między monografią a studiami porównawczymi, można uznać opracowania *quasi-encyklopedyczne* które omawiają wybrane aspekty edukacji w poszczególnych krajach w sposób usystematyzowany. Wiedza faktograficzno-informacyjna dominuje w nich nad wiedzą analityczno-porównawczą. Mają one nie tyle znaczenie poznawcze (teoretyczne), co edukacyjne (praktyczne). Do tego typu publikacji można zaliczyć książkę *System szkolny* [Wiloch, 1977], a z nowszych prac komparatystycznych – *Kształcenie nauczycieli za granicą* [Pachociński, 1992]; *Edukacja nauczycieli w krajach Unii Europejskiej* [Pachociński, 1994] oraz *Strategie reform oświatowych na świecie* [Pachociński, 2003]. R. Pachociński jest też autorem podręcznika dla studentów pedagogiki: *Pedagogika porównawcza* [Pachociński, 1995], z którego czerpałem wiele danych faktograficznych, myśli i wniosków zawartych w niniejszym artykule [Pachociński, 1995, s. 34-42].

Na zakończenie chciałbym wspomnieć, iż na podstawie doświadczeń wielu polskich i zagranicznych komparatystów oraz badań własnych w książce *Nauczyciele przyszłej szkoły* w konkluzji stwierdziłem: „Nauka o teoretycznych i praktycznych zagadnieniach działalności szkoły powinna uzyskać nazwę własną. Proponuję więc nazwę *scholiologia*, od greckiej nazwy *scholijo* – (szkoła) i *logos* (nauka, pojęcie, słowo), której przedmiotem byłyby badania działalności szkoły jako instytucji społecznej, jej systemu organizacyjnego, funkcji oraz programów dydaktycznych, wychowawczych i kulturalnych, w trzech wymiarach czasowych: przeszłości, teraźniejszości i przyszłości” [Kuźma, 2001, s. 244]. W książce *Nauka o szkole* [Kuźma, 2005], omawiając między innymi rolę takich dyscyplin jak filozofia i pedagogika w odniesieniu do scholiologii, korzystam również z bogatego dorobku studiów komparatystycznych w różnych krajach*.

Zarys historii Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej

Polskie Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej (*Polish Comparative Education Society*) powstało w Warszawie dopiero w 1991 r. Początkowo liczyło 48 członków. W 2003 r. w ramach PTPP utworzono pierwsze koło terenowe w Krakowie, liczące 12 osób. W rezultacie aktualnie organizacja zrzesza ponad 60 członków. Założycielem Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej był prof. Ryszard Pachociński.

ski który pełnił funkcję Prezesa do 2005 r., kiedy to na tym stanowisku zastąpiła go prof. Eugenia Potulicka. Od 1992 r. PTPP zostało członkiem Światowej Rady Towarzystw Edukacji Komparatystycznej (WCCES) oraz nawiązało ścisłą współpracę z *Comparative Education Societies in Europe* (CESE). Na podkreślenie zasługuje fakt, iż w 2002 r. na Uniwersytecie Opolskim odbył się I zjazd PTPP, połączony z ogólnopolską konferencją naukową. Tradycją stało się to, że w każdym roku odbywa się kilka otwartych spotkań naukowych członków PTPP (przeważnie 4-5), na których omawia się zarówno najnowsze osiągnięcia z edukacji komparatystycznej w Polsce, Europie i na świecie, jak też nowe książki autorów polskich i zagranicznych na ten temat. Na spotkaniach tych kilka razy przedstawiałem informacje o dorobku i wnioskach wypływających z kolejnych kongresów WCCES i CESE. Z powyższego wynika, że PTPP jest stowarzyszeniem młodym, poszukującym własnej drogi rozwoju, tożsamości, problematyki i metod pracy badawczej.

W latach 90. nauczyciele akademicy w Polsce mieli świadomość, że zachodzi potrzeba włączenia pedagogiki porównawczej (komparatystycznej) do programów (*curriculum*) edukacji nauczycieli. Pedagogika komparatystyczna stała się obligatoryjna i uwzględniana w podstawach standardów programowych (syllabusów), obejmujących minimum 45 godzin zajęć dydaktycznych, w tym wykładów, konwersatoriów oraz ćwiczeń. Przedmiot ten został także włączony do sylabusu dla studiów europejskich na wielu polskich uniwersytetach. Ryszard Pachociński, Józef Kuźma oraz inni profesorowie podejmowali wiele starań w celu zorganizowania studiów licencjackich i magisterskich dla studentów chcących się kształcić w zakresie pedagogiki komparatystycznej. Jak dotychczas starania te nie spotkały się ze zrozumieniem i nie uzyskały poparcia władz żadnej z uczelni w kraju. Natomiast kursy z pedagogiki porównawczej, zarówno w trybie stacjonarnym, jak i zaocznym, są podejmowane na niektórych państwowych i niepublicznych uniwersytetach.

Nowe trendy i wyzwania badawcze

Edukacja komparatystyczna powinna odgrywać znaczącą rolę w erze globalizacji, jako że stanowi ona uniwersalną dziedzinę wiedzy, obejmującą wzrastającą liczbę krajów na wielu kontynentach, z różnymi politycznymi systemami i na różnych poziomach rozwoju. Polska – jako państwo postsocjalistyczne – jest obecnie poddawana wielkiej ekonomicznej i społecznej transformacji, wskutek czego pojawiają się w edukacji dwie przeciwstawne tendencje.

Pierwszą z nich stanowi wspieranie narodowego edukacyjnego systemu opartego na tradycji i patriotyzmie, dążenie do zachowania narodowego dziedzictwa i kultury oraz powrót do tradycyjnych chrześcijańskich wartości. Przeciwna tendencja, jako liberalna, faworyzuje integrację europejską, kontakty międzynarodowe, ponadnarodową edukację oraz system edukacyjny oparty na uniwersalnych i europejskich wartościach. Wiąże się ona z procesem integracji państw w celu zapewnienia mobilności ludzi oraz prowadzenia wspólnych projektów badawczych i kulturalnych, zwłaszcza w dziedzinie kultury masowej.

Zgodnie z przewodnią ideą Traktatu Bolońskiego, coraz więcej krajów skłania się do adaptowania liberalnej polityki. Są to szczególnie te kraje, które niedawno wstąpiły do Unii Europejskiej – jak Polska. Nasz kraj włączył się w realizację Procesu Bolońskiego m.in. podejmując działania zmierzające do powszechnego stosowania *Suplementu do dyplomu*, rozwijając trójstopniowy system studiów i europejski system punktów kredytowych (ECTS), powołując Państwową Komisję Akredytacyjną, promując mobilność, np. w ramach programu Sokrates/Erasmus, Erasmus/Mundur lub dwustronnych umów międzynarodowych itp. Nowa Ustawa o szkolnictwie wyższym w pełni uwzględnia zalecenia Deklaracji Bolońskiej, uchwalonej 27 lipca 2007 r.

Te trendy są widoczne w dziedzinie programów badawczych i dydaktycznych. Wiele programów badawczych podejmowanych w wyspecjalizowanych ośrodkach koncentruje się na procesach edukacji proeuropejskiej, które stają się coraz częściej przedmiotem badań prac magisterskich oraz dysertacji doktorskich.

Rezultaty tych studiów sugerują, że obecne pokolenie młodych Polaków w konsekwencji transformacji społecznej podjęło nowe wyzwania, dotyczące, zwłaszcza systemu wartości. Pluralizm aksjologiczny, nowe konfrontacyjne możliwości stojące przed rodziną, edukacją i aspiracjami życiowymi powodują zmiany w zakresie świadomości, rewaluację akceptowanych idei oraz zmiany systemu i hierarchii wartości. Szczególnie w kwestii dotyczącej wartości moralnych możemy obserwować wśród polskiej młodzieży kształtowanie się postaw moralnych wzorowanych na liberalnych społeczeństwach demokratycznych.

Konkluzja

W ostatniej dekadzie XX wieku, zwłaszcza w jej drugiej połowie, na język polski przetłumaczono wiele nowych publikacji w dziedzinie edukacji komparatystycznej. Jednakże ilość oryginalnych badań empirycznych prowadzonych przez polskich autorów, którzy wykorzystywaliby metody komparatystyczne, pozostała raczej ograniczona. Ta sytuacja zmienia się stopniowo, od kiedy nasz kraj otwiera się i integruje z regionalną globalną gospodarką edukacją.

Reasumując, chciałbym stwierdzić, że jesteśmy świadkami kształtowania się nowego demokratycznego ładu, opartego na wolnej konkurencji, uniwersalnych, humanistycznych i chrześcijańskich wartościach, wielokulturowości oraz tolerancji. Te pozytywne tendencje nowego porządku stają się również udziałem młodej generacji Polaków, którzy – na szczęście – nie znają koszmaru II wojny światowej i nie pamiętają dramatycznego okresu stanu wojennego w Polsce w latach 80. ubiegłego stulecia.

Polskie Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej to młode stowarzyszenie, które rozwijało się w złożonych okolicznościach. Dzięki jego wysiłkom pedagogika komparatystyczna jest już postrzegana w Polsce na wielu uniwersytetach kształcących nauczycieli jako znacząca dziedzina wiedzy naukowej. Tą drogą stwarzane są coraz większe możliwości dla konsolidacji i pogłębienia badań w zakresie edukacji komparatystycznej.

*Józef Kuźma brał czynny udział w kilku Światowych Kongresach Stowarzyszeń Edukacji Komparatystycznej:

1. *VIII World Congress of Comparative Education Societies (WCCES)* w Pradze, w dniach 8-14 lipca 1992 r.; tematyka: *Edukacja – Demokracja – Rozwój*; referat *Kierunki optymalizacji systemu pedagogicznego kształcenia i doskonalenia nauczycieli*; prowadzenie warsztatów problemowo-dyskusyjnych *Edukacja nauczycieli i programy kształcenia* (abstrakt opublikowano w materiałach kongresu).

2. *X WCCES* w Cape Town, w dniach 12-17 lipca 1998 r.; temat: *Edukacja – Przedsiębiorczość – Transformacja*; referat *Ewolucja koncepcji edukacji nauczycieli przyszłej szkoły* (abstrakt opublikowano w materiałach kongresu).

3. *XI WCCES* w Czungbuk (Korea Południowa), w dniach 1-6 lipca 2001 r.; temat: *Ruch edukacji w kierunku XXI wieku*; referat *Kreowanie nowej jakości edukacji szkolnej*; przewodniczenie obradom sekcji poświęconej edukacji nauczycieli (abstrakt opublikowano w materiałach kongresu).

4. *I Worldwide Comparative Education Forum* na Bejing Normal University (Chiny) w dniach 14-16 października 2002 r.; temat: *Globalizacja a reformy edukacyjne*; referat *Szkoły w erze globalizacji – nowe szanse i problemy* (abstrakt opublikowano w materiałach konferencji).

Józef Kuźma reprezentował Polskie Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej w Komitecie Wykonawczym (*Executive*) *World Council Comparative Education Societies* w latach 2001-2004.

Bibliografia

- Chalaśiński, J. [1936], *Szkola w społeczeństwie amerykańskim*, Warszawa.
- Chalaśiński, J. [1966], *Spoleczeństwo i systemy szkolne w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa.
- Dąbrowska-Zembrzaska, E. [1963], *System edukacji w Czechosłowacji*. Wrocław.
- Dowjat, T., Pęcherski, M., Wróbel, T. [1971], *Oświata i szkolnictwo we Francji, Niemieckiej Republice Federalnej i Szwecji*, Warszawa.
- Hessen, S. [1938], *Szkola i demokracja na przełomie*, Warszawa.
- Hessen, S. [1959], *Struktura i treść szkoły współczesnej*, Wrocław.
- Kotłowski, K. [1960], *Szkola angielska po drugiej wojnie światowej*, Warszawa.
- Kupisiewicz, Cz. [1978], *Przemiany edukacyjne w świecie na tle raportów oświatowych*, Warszawa.
- Kupisiewicz, Cz. [1982], *Szkolnictwo w procesie przebudowy*, Warszawa.
- Kupisiewicz, Cz. [1985], *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa.
- Kuźma, J. [1993], *Optymalizacja systemu pedagogicznego kształcenia, doształcania i doskonalenia nauczycieli*, Warszawa.
- Kuźma, J. [2001], *Nauczyciele przyszłej szkoły*, Kraków.
- Kuźma, J. [2004], *Comparative Studies of Teachers Education System in Selected Post-socialist Countries. Paper presented at the 12 th World Congress of Comparative Education Societies*, Havana, Cuba (abstract).
- Kuźma, J. [2005], *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Kraków.

- Melosik, Z. [1994], *Współczesne amerykańskie spory edukacyjne. Między socjologią edukacji a pedagogiką postmodernistyczną*, Poznań.
- Mońka-Stanikowa, A. [1963], *Szkolnictwo w Belgii współczesnej*, Warszawa.
- Mońka-Stanikowa, A. [1970], *Szkolnictwo szwajcarskie w świetle nowoczesnych tendencji oświatowych*, Warszawa.
- Mońka-Stanikowa, A. [1976], *Szkoła średnia w krajach zachodnich*, Warszawa.
- Nawroczyński, B. [1961], *O szkolnictwie francuskim*, Warszawa.
- Nawroczyński, B. [1972], *Przedmiot i metoda pedagogiki porównawczej*, „Studia Pedagogiczne”, Vol. 26.
- Pachociński, R. [1992], *Kształcenie nauczycieli za granicą*, Warszawa.
- Pachociński, R. [1994], *Edukacja nauczycieli w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa.
- Pachociński, R. [1995], *Pedagogika porównawcza*, Białystok.
- Pachociński, R. [2003], *Strategie reform oświatowych na świecie*, Warszawa.
- Pęcherski, M. [1959], *Reforma szkolnictwa w ZSRR*, Warszawa.
- Pęcherski, M. [1970], *Szkolnictwo i oświata w Bułgarii*, Warszawa.
- Potulicka, E. [2001], *Szkice z teorii i praktyki zmiany oświatowej*, Poznań.
- Rabczuk, W. [1994], *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich*, Warszawa.
- Suchodolski, B. [1972], *Pedagogika porównawcza i polityka oświatowa*, „Studia Pedagogiczne”, Vol. 26.
- Thomas, W.I., Znaniński, F. [1976], *Chłop polski w Europie i Ameryce*, wydanie angielskie: Chicago, wydanie polskie: Warszawa.